

Beğeni İfade Etmeyen Beğeni Sözcük Birimleri

Serdar KARAOĞLU¹

Beğeni İfade Etmeyen Beğeni Sözcük Birimleri

Özet

Birey karşılaştığı olay ve durumlara yönelik şefkat, beğeni, beğenmeme vb. tutumunu çeşitli biçimlerde yansıtır. Konuşucu ve dinleyici arasındaki yaş, cinsiyet, statü gibi sosyokültürel etkenler bireyin tutumunu sergilemesinde belirleyici unsurlardır. Bu yönüyle beğeni ve beğenmeme nezaket stratejileri ile ilişkilendirilebilir. Beğeni ve beğenmeme konuşucu tarafından doğrudan dile getirilebileceği gibi, dinleyicinin yüzünü dikkate alarak kaçınılmalı bir söyleyişle de ifade edilebilir. Beğeni anlam birimi taşıyan *aferin*, *bravo*, *güzel*, *harika*, *iyi* ve *maşallah* sözcük birimlerine nezaket gereği beğenmeme anlamı da yüklenebilir. Bu çalışmada asıl olarak beğeni bildiren fakat kullanıldığı bağlama göre beğenmeme işaretleyebilen bu sözcük birimleri ele alınacaktır. Bu sözcük birimlerinin Türkçe sözlüklerdeki durumu dikkate sunulacak, beğeni anlam birimliğine sahip beğenmeme ifade eden bu sözcük birimlerinin nezaket ile ilişkili olarak söz içi karşıtlık oluşturabilecekleri belirtilecektir.

Anahtar Sözcükler: Kültür, dil, ironi, nezaket, söz içi karşıtlık, sözlük

Lexemes of Like That Don't Express Like

Abstract

Compassion, likes, dislikes, etc., for the events and situations that the individual encounters, reflects his attitude in various ways. Sociocultural factors such as age, gender, status between the speaker and the listener are the determining factors in the individual's attitude. In this aspect, like or dislike can be associated with politeness strategies. Like and dislike can be expressed directly by the speaker, or it can be expressed in an avoidant way, taking into account the face of the listener. Beautiful, well done, wonderful and bravo words can also be attributed to the meaning of dislike as a courtesy. In this study, these lexemes that express liking but can mark dislike according to the context in which they are used will be discussed. The situation of lexemes with this feature in Turkish dictionaries will be considered. It will be stated that lexemes expressing dislike with the semantic of liking can create intra-verbal contrasts in relation to courtesy.

Key Words: Culture, language, irony, politeness, enantiosemy, dictionary

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Bireyin, çevresinde olup bitenlere karşı tutumunu (öfke, sitem, övgü, beğeni, beğenmeme vb.) yansıtmada başta psikolojik ve sosyokültürel (statü, yaş, cinsiyet vb.) etkenler olmak üzere çeşitli belirleyici faktörler vardır. Bu tutumlardan bazıları iletişime olumlu katkı sunarken bazıları da iletişimi olumsuz yönde etkileyebilir. Özellikle beğenmeme ifadelerinin dile getirilme biçimi konuşucu ve muhatap arasındaki ilişkinin / iletişimin sürerliliğini sağlayabileceği gibi, bu ilişki ve iletişimin sekteye uğramasına da yol açabilmektedir. Bu yönüyle beğeni ve beğenmeme ifadelerinin nezaket kuralları çerçevesinde dile getirilmesi önem arz etmektedir.

¹ Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, serdarkoglu26@gmail.com, ORCID : 0000-0002-8506-0082

Beğeni ve beğenmeme aynı zamanda konuşucunun psikolojik durumunu da yansıtan bir olgudur. Karmaşık duygu değerlerine sahip olan insanoglu, yaşantısında farklı koşullarda meydana gelen olay, durum vb. gelişmelere karşı tutumunu doğrudan, dolaylı, tepkide bulunmama gibi farklı biçimlerde yansıtabilir. Bunlardan dolaylı anlatımın Brown ve Levinson'da (1987) ifade edildiği üzere ima, varsayım, mübalağa, hafifseme, ironi, metafor vb. nezaket stratejileri vardır. Bu stratejilerden ironi, beğeni sözcük birimleriyle (Bøgholm, 1922'den aktaran Stern, 1931: 338) beğenmemeyi ifade etmede kullanılabilen bir stratejidir. Bu yönüyle beğeni anlam birimciği bulunan sözcük birimleri beğeni dışında beğenmeme anlam birimciğini de kodlayabilmektedir. Bu doğrultuda, bu tür sözcük birimlerinin *Güncel Türkçe Sözlük* (=GTS) ve *Kubbealtı Lugatı'nda* (=KL) durumunun incelenmesi, nezaket ve söz içi karşıtlık bağlamında ele alınması, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

2. İroni

İroni, muhataba yönelik duygu ve düşünceleri söylemin karşıtı biçimde aktarma tarzıdır (Karaağaç, 2013: 346; Tuğluk, 2017: 444). Baugers vd., ironinin şu özellikleri barındırdığını belirtir:

i. İroni örtüktür.

ii. İroni değerlendirme bildirir.

iii. Aynı ifadenin ironik ve ironik olmayan okumaları arasında fark vardır.

iv. Aynı ifadenin ironik ve ironik olmayan okumalarında karşıtlık görülebilir (Burgers vd., 2011: 189-190).

İroninin değerlendirme içeren örtük bir ifade olması, beraberinde muhataplar arasında nezaket stratejisi olarak kullanımını sağlamaktadır. Diğer yandan ironik ve ironik olmayan söylemin bağlama göre karşıtlık ifade etmesi, ironinin karşıtlık içerisinde ele alınmasını da gerekli kılmaktadır.

2.1. Nezaket ve nezaket ilkesi olarak ironi

Muhatabın yararını önceleyen nezaket ölçeği sunan Leech'in (1983), nezaket ilkeleri (politeness principle) içerisinde yer alan "beğenme ilkesi" (approbation maxim) (i) muhatabı küçümsemeyi en az düzeye indirmeyi, (ii) muhatabı övmeyi en üst düzeye çıkarmayı savlar. Bu ilke iki kutuplu övgü - yergi ölçeğini oluşturur ve konuşurun muhatabı hakkında iyi veya kötü değerlendirmeleri iletme derecesiyle ilgilidir (Leech, 1983: 132-133). Konuşucu muhatabına yönelik özellikle olumsuz değerlendirmelerini açık bir şekilde ifade edebileceği gibi, örtülü bir tarzda da ifade edebilir. Muhataba yönelik değerlendirmelerin örtülü olması beraberinde ironiyi akla getirir. Bu açıdan Leech (1983), iş birliği ilkesi ve nezaket ilkesiyle ilişkili bir "ironi ilkesi"nden bahseder. İroni ilkesi, konuşucunun muhatabına yönelik saldırgan tutum sergilemesi gerektiği durumlarda bunu nezaket ilkesiyle çelişmeyecek biçimde, fakat dolaylı olarak, ima yoluyla muhatabın saldırganlığa ulaşmasına izin verecek tarzda yapmasıdır (Leech, 1983: 82).

Böylelikle konuşucunun samimiyetsiz ve dolaylı saldırgan tutumuna muhatabın aynı biçimde karşılık vermesi önlenecektir. Konuşucu kaba görünmenin kibar yöntemiyle düşüncesini muhataba ileticek ve çatışma ortamının oluşması önlenecektir (Leech, 1983: 143-144).

2.2. Karşıtlık ve söz içi karşıtlık olarak ironi

Terim olarak karşıtlık “(1-opposition, 2-contrast) 1- Belli bir bağlamda bir dilsel birimle onun yerini alabilecek birim/birimler arasındaki bağıntı. 2- Birimlerin anlam ve görevlerini ayırt etmeye yarayan özellik.” (İmer vd. 2011: 170) olarak tanımlanmaktadır. Karşıtlık söz içi, sözcük çiftleri ve sözcükler arası olmak üzere üç alt kategoride değerlendirilebilmektedir (Dinar, 2018: 50). Bunlardan söz içi karşıtlığın inceleme alanını “çok anlamlı sözcük veya söz öbeklerinin anlamları arasında ortaya çıkan karşıtlıklar” (Dinar, 2017: 881) oluşturmaktadır. Dolayısıyla bir sözcüğün kendi içinde karşıt anlama sahip olması sözcüğün çok anlamlılığıyla ilgilidir (Dinar, 2018: 47). Çok anlamlı sözcük birimlerindeki anlam birimcikleri, kavram alanı açısından çift kutupluluk (övgü - yergi, beğeni - beğenmeme vb.) sergileyebilir. Konuşucunun muhatabına yönelik düşüncesini / eleştirisini açık bir şekilde dile getirmeme yöntemlerinden biri olan ironi, söylemden farklı bir durumu belirtmeye imkân veren ifade tarzı (Tuğluk, 2017: 444) olması yönüyle söz içi karşıtlıkla ilintilidir. Dolayısıyla söylemin tersini ifade etmesi bakımından ironi söz içi karşıtlığı barındırır (Dinar, 2018: 193).

3. Yöntem

İroni ve söz içi karşıtlığın anlaşılabilmesindeki temel faktörlerden biri bağlamdır (Clyne, 1974: 343’ten aktaran Neshkovska, 2015: 1; Dinar, 2018: 47-48). Sözlü iletişimde muhatapların doğrudan bağlam içerisinde yer almaları dolayısıyla ve parçalarüstü ses birimleri aracılığıyla birbirlerine yönelik ironiyi yakalamaları daha kolayken yazı dilindeki metinlerde okuyucunun dolaylı olarak bağlama dâhil olması dolayısıyla ironiyi tespit etmek görece daha zordur. Bu yüzden çalışmada, gündelik dilde “beğeni bildirmeyen beğeni sözcük birimleri” olarak kullanıldığını gözlemlediğimiz *aferin*, *bravo*, *güzel*, *harika*, *iyi* ve *maşallah* sözcük birimleri ele alınmıştır. Gözleme yöntemiyle çalışmaya konu edilen sözcük birimleri Cumhuriyet Dönemi eserlerinden (roman, öykü, deneme vb.) oluşturulan derlemden tanımlanarak nezaket stratejisi ve söz içi karşıtlık açısından betimsel yöntemle değerlendirilmiştir.

4. Bulgular

Söz içi karşıtlık olarak beğeni ve beğenmeme bildiren sözcük birimleri aşağıdaki gibi ele alınmıştır.

i. *Aferin*

Sözcük biriminin *ünlem* etiketiyle birinci anlamı *GTS*’de “Övme, takdir, beğenme vb. duyguları belirtmek için söylenen söz, bravo” *KL*’de ise “Beğenme, takdir, teşvik duygularını anlatmak için kullanılır; yaşa, var ol, bravo!” olarak kaydedilmiştir. Her iki sözlükte de sözcü-

ğün söz içi karşıt anlamı bulunmamaktadır. Sözcük biriminin beğeni / övgü anlam birimliği için aşağıdaki kullanımlar örnek verilebilir. (a ve b)'de yaşça büyük, (c)'de ise statü bakımından üstün kişilerin kendilerinden küçüklerin davranışlarına yönelik beğeni ifadesi söz konusudur. Bu yönüyle *aferin* sözcük biriminin yaşça veya statü bakımından büyüklerin küçüklere yönelik beğenilerini ifade etmek için kullanabilen nezaket ifadesi olduğu görülmektedir.

(a) “*Hayrullah Beye elimle süt sağdım, kahvaltı hazırladım. Elimde tepsi, sakın çehremde hemen hemen neşeli bir tebessümle odasına girdiğim zaman doktor, pek memnun oldu. - Aferin Feride! Çok memnun oldum.*” (RNG-ÇK)

(b) “*Şimdiki nesil de bizim gibi, anlayışlı yetişiyor. Aferin Beyhan'a ki böyleleriyle arkadaş oluyor hep. Baksana, tosun gibi. atletik bir tip. Üstelik bakışlarında çok da yumuşak, sevgi dolu bir ifade var.*” (HT-ŞYY)

(c) “*İmtihan var dediler, bir gün, beni kaldırdılar yatağımdan, bir odaya soktular... Profesörler içerde... Bir iki de öğrenci var.. Benden önce kadınlar, koğuşundan da iki hasta çağır-mışlar. Profesörlerin en Ordinaryüsü bir kıza gösterdi beni:*

(...)

Ne sordularsa takır takır verdi cevabını...

'Bravo!' dediler. 'Aferin!..'” (RI-BK)

Sözcük birimi bu kullanımı dışında (a-b)'de öfke ve (c)'de sitem anlam birimliği ile beğenmeme de ifade etmektedir. (a)'da bir kadın ile kocası (karı-koca) ve eski muhtar, (b)'de üst-üst ve (c)'de arkadaş (kuzen) arasında kullanımı, sözcük biriminin farklı sosyal tabakalarda beğenmeme ifadesi olarak kullanılabilmesini göstermektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki karı-koca ve arkadaş gibi samimiyetin ileri düzeyde olduğu ilişkiler nezaket ilkeleriyle ters orantılıdır (Leech, 1983). Yani samimi ilişkilerdeki söylemler resmî ilişkilerde kaba, resmî ilişkilerdeki söylemler ise samimi ilişkilerde samimiyetsizlik olarak algılanabilir.

(a) “*‘Askerlikte çok film gördüm!’ dedi İt Omar.*

‘Aferin!’ diye bağırdı Havana. ‘Ben ciğer evlat diye, yerde yanıp gökte savrulayım; siz birbirinize askerlikte gördüğünüz filmleri anlatın! Aferin Kepçekulak Velikul! Aferin Devebo-yunlu Cemal!...

‘Otur ulan aşığı! Şimdi iki tane çarpacağım, geberip gideceksin!...’ dedi Velikul, karısı-na.” (FB-T)

(b) “*‘Ustabaşı, dudaklarını titreten, gözlerini kasan bir hırsla odaya daldı. Celâl ustayı omuzundan hırslı hırslı sarstı. Celâl usta sıçradı. Beriki bas bas bağıyordu.*

- **Aferin** sana! Bunun için mi getirdik seni amelenin başına. Sen böyle yaparsan amele ne yapmaz. Tornalar boş dönüyor, presler boş dönüyor, freze... Kilovatlar su gibi akıyor, amelenin her biri bir yana değilmiş.. Yazık günah değil mi.. Vicdansız herifler!" (OK-EK)

(c) "Müjgân, sofrada bir işle meşguldü. Feride, dargın bir sesle:

- **Aferin** sana Müjgân, dedi. Yola çıkacağım gün niye beni böyle geç bıraktınız? Müjgân, her günkü soğukkanlılığıyla cevap verdi: Birkaç defa odana geldim, o kadar yorgun uyuyordun ki, kıyamadım." (RNG-ÇK)

ii. Bravo

Sözcük birimi ünlem etiketiyle GTS'de "Aferin, yaşa` anlamlarında beğeni bildiren bir söz." ve KL'de "Âferin, yaşa anlamında takdir sözü." anlamında kaydedilmiştir. Sözcük biriminin her iki sözlükte de söz içi karşıt anlamı bulunmamaktadır. Sözcük biriminin beğeni / övgü anlam birimciği için aşağıdaki kullanımlar örnek verilebilir. Sözcük birimi (a)'da arkadaş, (b)'de aile içi (çocuk-baba) (c)'de seyirci - aktör ilişkisinde beğeni / övgü ifadesi olarak kullanılmıştır.

(a) "Yaman adamsın Velikul! İnanamıyorum!..."

"Ohhoooo! Sen beni tanıyamamışsın daha!"

"**Aferin!** Gerçekten erkek adamsın! Bravo!..." (FB-T)

(b) "- Klima da koyuyorum ulan, dedi..."

- **Bravo** babaaa!..." (Mİ-DHGB)

(c) "Perdenin öbür yanından kahveyi boşaltan seyircilerin konuşmaları duyuluyordu. Yaman adam, nasıl da aklında tutmuş o kadar sözü, **bravo** vallaha diyorlardı. Övgülere pek önem vermedi." (NC-SY)

Sözcük biriminin söz içi karşıtlık olarak beğenmeme anlam birimciği de bulunmaktadır. (a)'da yetişkin erkek (müşteri) - yetişkin kadın (işletmeci) arasında sitem anlam birimciğiyle ve (b)'de yaşlıca adam - genç kız arasında öfke anlam birimciğiyle muhatabın hareketini beğenmeme için kullanımı söz konusudur.

(a) "Yüz para iade edeceksiniz Madam. Madam Gribasof başını salladı ve hemen gözle-riyle Mösyö Kokaryan'ı buldu.

- Kabahat sizin, dedi. Pansiyonu o kadar alelacele bırakmak ister gözüktünüz ki..

- **Bravo** Madam, demek ki benden şüphe ediyorsunuz?" (KHK-YVAH)

(b) “*Hiddetten kaşını, gözüünü oynatarak: - Bravo hanım kızım, dedi. Hiç yakıştıramadım, maşallah sizin gibi erişmiş, yetişmiş koskoca bir hanıma..*”. (RNG-ÇK)

iii. *Güzel*

Sözcük biriminin *KL*'de *ünlem* etiketiyle sekizinci anlamı “Pekiye, pekâlâ, doğru” olarak kaydedilmiştir. *GTS*'de sözcük biriminin *ünlem* etiketiyle doğrudan beğeni / övgü anlamı bulunmamaktadır. *KL*'deki “pekiye”, “pekâlâ” anlam birimciklerinin aynı zamanda beğeni ifade ettiği söylenebilir. Sözcük birimi, *ne* sözcük birimiyle eş dizimli kullanımında hem beğeni / övgü hem de beğenmeme ifade etmektedir. Beğeni / övgü anlam birimciği ifade eden kullanımı aşağıdaki gibi tanımlanabilir. (a) ve (b)'de *ne güzel* bir duruma yönelik beğeni ifade etmektedir.

(a) “*Şimdilerde evindeki eski bir kilimi, bir tütün kesesiyle bir oya parçasını çıkarıp konuklarına gösterenler, ‘Aman ne güzel!’ çığlıklarıyla karşılaşıyorlar.*” (EC-GDA)

(b) “*Şimdi onun dizelerinin tadına varınca. Bir ozanla, bir ozanın imgeler bahçesiyle tanışmak, mutluluk veriyor. Kulaklarım açılmış gibi oluyor, imge kuşlarının seslerini duyuyorum, ne güzel!...*” (EC-GDA)

Sözcük biriminin salt kullanımıyla ve *ne* sözcük birimiyle eş dizimli olarak beğenmeme anlam birimciği (a-b)'deki gibi tanımlanabilmektedir. (a)'da aile içi (karı-koca) arasındaki konuşmada öfke anlam birimciğiyle üçüncü muhatapları ilgilendiren bir duruma yönelik (b)'de ise alay anlam birimciğiyle bir niteliğe yönelik beğenmeme söz konusudur.

(a) “*Ben meşrutiyete, sadakat yeminimi bozmadım, masumum, bana dokunmazlar!’ diye rek reddetmiş. Adamlarına da ümitsizlik geldiği için çoğu Yıldız'dan ayrılmış. Nimet'in nemlenen gözleri birden öfkeyle parladı:*

- **Güzel!** *Fakat Ayastafanos'a erişmiş bulunan bu ordu, yarın İstanbul'a girerse, vazifelerini yapmak istemiş olan adamlarını Rumeli'nden gelenler darağaçlarına çeceklerdir.*” (NSÖ-AD)

(b) “- *Amma güzel ninni... değil mi?*

- *Ha ha! Güzel! Amma ne güzel!! Ondan daha güzel ne ninniler var bende...*” (OCK-Ç)

iv. *Harika*

Sözcük biriminin *GTS*'de *ünlem* etiketiyle üçüncü anlamı “Güzel” anlamında kullanılan bir söz.” olarak kaydedilmiştir. *KL*'de ise sözcük biriminin *ünlem* etiketli beğeni / övgü anlam birimciği yoktur. Sözcük biriminin beğeni / övgü ifadesi olarak kullanımı aşağıdaki gibi tanımlanabilir. (a)'da bir erkeğin bir kadına yönelik beğenisi ve (b)'de bir esere yönelik beğeni söz konusudur.

(a) “Eldivenini çıkarıp yaklaştı.

- **Harikasınız!** Durunuz bir dakika. Hayır bu kadar uydurma şeylerle, bu kadar ince... Bu kadar zarif... Bu kadar güzel olmak, başka hiçbir kadının harcı değildir. Hiçbir kadının... Yemin ederim!” (KT-Gİ)

(b) “Nekrassov. Arkadaşı Grigoroviç ile birlikteydi. İkisi de coşku içindeydiler. ‘İnsancıklar’ı okuyorlardı. Hizmetçi, çayları önümüze bıraktığı sıra, Nekrassov, elindeki yazı tomarını kapadı, ayağa fırladı:

-**Harika!** dedi. Vuruldum! Bu kadar olur...” (NC-R)

Sözcük birimi, övgü / beğeni anlam birimciği dışında sitem anlam birimciğiyle beğenme ifade edebilmektedir. (a)’da sevgiliye ve kız kardeşe (aile içi birey(ler)e yönelik sitem söz konusudur.

(a) “Meltem: Faşistlerle mücadeleymiş... Ben burda gece oyununun ne olacağını, yarın perdenin açılıp açılmayacağını bilmek istiyorum.

Nur: Bu senin işin değil ki. Yönetmenimiz isterse açılır, istemezse açılmaz.

Aydın: **Harika!** Sevgilimle kız kardeşim benim yüzümden birbirlerinin gözünü oyacaklar.” (AA-TO)

v. İyi

Sözcük biriminin *GTS*’de birinci anlamı “İstenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan, beğenilecek biçimde olan, kötü karşıtı” olarak kaydedilmiştir. *KL*’de ise sözcük biriminin birinci anlamı “Beğenilecek, makbûle geçecek nitelikleri olan, kendisinde bulunması gereken vasıfları taşıyan” olarak verilmiştir. *KL*’de sözcük biriminin *ünlem* etiketiyle sekizinci anlamı “‘Doğru, pekâlâ, güzel, âlâ’ anlamında tasdik sözü” biçimindedir. Sözcük biriminin beğeni anlam birimciği olarak kullanımı da tanımlanabilmektedir. Sözcük birimi (a)’da salt ve *aman* sözcük birimiyle eş dizimli olarak bir durum karşısında beğeni ifade etmektedir. (b) ve (c)’de *ne* sözcük birimiyle eş dizimli olarak kullanımı bir durum karşısında beğeni ifade etmektedir.

(a) “Uluğuş geldiğinde Dürü’yle Zakey oturuyordu. Zakey’in anası yok evde. **İyi!** dedi içinden. ‘Aman iyi! Bakan kızlar, vakit dar! Bunu Dürü’ye diyecektim ama, yalnız yapamaz! Salmaz anası! Şimdi ikinize diyorum. Eğin kulaklarınızı. Hemencecik yapacaksınız dediğimi...” (FB-T)

(b) “Ah **ne iyi!** İmreniyorum senin yaşamana. Bereket arada seni düşündükçe içimin ısınması var. Sen ne okuyorsun?” (YA-AA)

(c) “Ooooh, **ne iyi!** Yalnızlık içinde bir istasyon, sanki yeryüzünde ikiniz yalnız kalmışsınız, gece sabaha karşı kalkıp tereyağlı ekmekle çay içmek!.. Dışarda kar! Çaylıkta kaynayan sıvıun

dumanları çıkar. Yaz günü, ikindi-üstü yerlere bir hüziün çöker. İnsan dalgınlaşır, gözleri dalar. Bir kuru kengelin dikenli başını salladığına bakar, kalırsınız. Ne iyidir!" (MŞE-AVK)

Sözcük biriminin beğeni / övgü anlam birimciği dışında beğenmeme anlam birimciği de tanımlanabilmektedir. (a)'da anne - bebek ilişkisinde kızgınlık, (b)'de ise imam - köylü ilişkisinde sitem anlam birimciği ile beğenmeme durumu söz konusudur.

(a) "Öptü kokladı. Baktı, donu ıslak! Baktı; donu bezi hep dolu! Baktı; ibrik içerde, leğen dışarda. 'Ne yapayım şimdi ben, yarabbim!' dedi. 'Ne yapayım, nerelere gideyim?'"

'Anna ep... meek! Annna ep!...'

'İyi!' dedi Havana. 'Hem sıç doldur her yakayı, hem /Anna epmek!./ Dur bakalım! Birer birer! Davun ol inşaallah e mi?'" (FB-T)

(b) "'Kabak gene benim başma patlayacak!' dedi Şakir Hafız. 'Koy bakalım önüne tekneyi! Koy bakalım üstüne su tasını! Al bakalım taşları! Oku bakalım tespahi, çakıyı! Ara bakalım kıızı! Bul bakalım kıızı!... İyi! Siz yitiriri; biz bulalım!...'

'Bir bulunsa, adak üleştirceğim!' dedi Velikul." (FB-T)

vi. *maşallah*²

Sözcük biriminin *GTS*'de *ünlem* etiketiyle birinci anlamı "'Ne güzel, Allah nazardan saklasın' anlamlarında beğenme duyguları bildiren bir söz" ikinci anlamı "'Umulmadık durumlar karşısında şaşkınlık ve sitem belirtmek için söylenen bir söz" olarak kaydedilmiştir. *KL*'de ise *ünlem* etiketiyle birinci anlamı "'Beğenme ve övme ile birlikte nazardan sakındırma sözü olarak "'Ne iyi, ne kadar güzel, Allah nazardan saklasın!' mânâsında kullanılır." üçüncü anlamı "'Üzüntü ve sitem belirtir.'" biçiminde kaydedilmiştir. Bu anlam birimlerinden anlaşıldığı üzere, sözcük birimi hem beğeni / övgü hem de beğenmeme için kullanılabilir. Beğeni / övgü kullanımı (a-b)'deki gibi tanımlanabilir. (a)'da müşteri kadın - genç arabacı arasındaki konuşmada kadının arabacıya yönelik beğenisi / övgüsü, (b)'de konuşucunun muhatabının çocuğuna (üçüncü kişiye) yönelik beğenisi / övgüsü söz konusudur.

(a) "**Maşallah, maşallah!** Meraklısın. Belli bir şey." (KT-Gİ)

(b) "*Pek akıllı, pek tatlı çocuk maşallah!*" (NC-SY)

Sözcük biriminin (a)'da alıcı (kasap çırağı) – satıcı (Keloğlan) ve (b)'de arkadaşlar arasındaki konuşmada beğenmeme anlam birimciği ile kullanımı şu şekilde tanımlanabilir:

² Söz içi karşıtlık olarak sözcük birimi Dinar (2018)'de de yer almaktadır.

(a) “Keloğlan: Eğlenme ağam benimle elbet satmaya getirdim öküzü Bura pazar değil mi? 'İşine gelirse alırsın.

Kasap: *Alsam ne işime yarar ki kadidi çıkmış fıkara (Der demez gider, İKİ ÇIRAK'ı yollar.)*

Çıraklardan biri: (Yılışık) Breh breh maşallah! Boynuzlara bak boynuzlara!

Öteki: (Yılışık) Gerdan da gerdan ha!” (GA-TO)

(b) “‘*Amma da sözü uzattıyorsun ha, ne oldu onlara?*’

‘Bir tekne geldi, önce o topallar, sonra da, sonra da adaya kim gelmişse...’

‘Sonra, hiç uzatmadın maşallah!’

‘Bindiler o tekneye, arkalarına bakmadan, kaçlarını adaya döndüler gittiler.’” (YK-KSİ)

5. Sonuç

GTS ve *KL*’de çalışmada ele alınan sözcük birimlerden söz içi karşıtlık olarak sadece *maşallah* sözcük birimi bulunmaktadır. *Aferin*, *bravo*, *güzel*, *harika* ve *iyi* sözcük birimlerinin beğeni - beğenmeme söz içi karşıt anlamlılığı *GTS* ve *KL*’de yer almamaktadır. Fakat derlemden elde ettiğimiz veriler doğrultusunda bu sözcük birimlerinin nezaketle ilişkili beğeni ve beğenmeme anlam birimciği ile söz içi karşıtlık sergilediği görölmektedir. Söz içi karşıtlık oluşturan bu sözcük birimlerinin sözlü dilde yazı diline göre daha sık kullanıldığı söylenebilir. Bu anlam birimciklerinin sözlükte yer alıp almayacağı hususunda kapsamlı bir sözlü derlemden kullanım sıklığı ile ilgili bir çalışmanın yapılması daha sağlıklı veri sunacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Taranan Eserler Listesi

AA-TO : Adalet Ağaoğlu (2002), *Toplu Oyunlar 3*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- EC-GDA : Edip Cansever (1998), *Gül Dönüyor Avucumda*, İstanbul: Adam Yayınları.
- FB-T: Fakir Baykurt (2007), *Tırpan*, İstanbul: Literatür Yayınları.
- GA-TO : Gülten Akın (1997), *Toplu Oyunlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HT-ŞYY : Haldun Taner (1996), *Şişhane'ye Yağmur Yağyordu-Ay Işığında Çalışkur*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- KHK-YVAH : Kenan Hulusi Koray (2004), *Yaz ve Aşk Hikayeleri*, (hzl. İnci Enginün), İstanbul: Doğan Kitap.
- KT-Gİ : Kemal Tahir (1999), *Göl İnsanları*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Mİ-DHGB : Muzaffer İzgü (1980), *Deliye Her Gün Bayram*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- MŞE-AVK : Memduh Şevket Esendal (2004), *Ayaşlı ve Kiracıları*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- NC-R : Necati Cumalı (1980), *Revizyonist*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- NC-SY : Necati Cumalı (2006), *Susuz Yaz*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- NSÖ-AD : Nihat Sırrı Örik (1976), *Abdulhamit Düşerken*, İstanbul: Sander Yayınları.
- OCK-Ç : Osman Cemal Kaygılı (1972), *Çingeneler*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- OK-EK : Orhan Kemal (1980), *Ekmek Kavgası*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- RI-BK : Rıfat Ilgaz (1969), *Bizim Koğuş*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- RNG-ÇK : Reşat Nuri Güntekin (1986), *Çalıkuşu*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- YA-AA : Yusuf Atılgan (2003), *Aylak Adam*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- YK-KSİ : Yaşar Kemal (2002), *Karınca'nın Su İçtiği*, İstanbul: Adam Yayınları.

Kaynaklar

- Brown, P. and Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Burgers, C., van Mulken, M., & Schellens, P., J., (2011). Finding Irony: An Introduction of the Verbal Irony Procedure (VIP). *Metaphor and Symbol*, 26:3, 186-205.
- Dinar, T. (2017). *Söz İçi Karşıt Anlamlılık (Terim-Kapsam ve Sınırlılıklar). III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, 874-884.
- Dinar, T. (2018). *Türkiye Türkçesinde Söz İçi Karşıtlık*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi, 13.05.2023)

- İmer, K., Kocaman, A., Sumru Özsoy, A. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Karaağaç, G. (2013). *Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim)*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/> (Erişim Tarihi, 13.05.2023)
- Leech, G. N. (1983). *Principles of Pragmatics*. London and New York: Longman.
- Neshkovska, S. (2015). Stylistic Signals of Verbal Irony. *International Journal of Language and Linguistics*, 2(2), 1-8.
- Stern, G. (1931). *Meaning and Change of Meaning*, Bloomington: Indiana University Press.
- Tuğluk, A. (2017). İroni Nedir?. *İdil Dergisi*, 6 (29), 441-467.

Extended Summary

There are various determining factors such as psychological and socio-cultural factors in the reflection of the individual's attitude towards what is happening around his / her. While some of these attitudes contribute positively to communication, some of them can affect communication negatively. In particular, the way of expressing liking ensures the continuity of the relationship / communication between the speaker and the listener. On the other hand, dislike can lead to the interruption of this relationship and communication. In this respect, it is important to express like and dislike expressions within the framework of courtesy rules. Likes and dislikes are also a phenomenon that reflects the speaker's psychological state.

A person can reflect his / her attitude towards the developments in her life in different ways such as direct, indirect, and non-reaction. According to Brown ve Levinson'da (1987) there are politeness strategies which in the off record is implied, conjecture, exaggeration, understatement, irony, metaphor, etc. Among these strategies, irony is a strategy that can be used to express dislike with lexical units of like (cited from Bøgholm, 1922, Stern, 1931: 338). In this respect, the lexemes with the seme of liking can also encode the seme of dislike, apart from like. In this direction, the main purpose of this study is to examine the situation of such lexemes in Turkish dictionaries and to deal with them in the context of politeness and enantiosemy opposition.

Irony is the way of conveying the feelings and thoughts towards the interlocutor in the opposite way of discourse (Karaağaç, 2013: 346; Tuğluk, 2017: 444).

Leech's (1983) "approbation maxim", which is included in the politeness principle, argues (i) to minimize contempt for the addressee, (ii) to maximize praise of the addressee.

The study area of enantiosemy consists of "contrasts that arise between the meanings of polysemous words or phrases" (Dinar, 2017: 881). In terms of expressing the opposite of discourse, irony contains enantiosemy (Dinar, 2018: 193).

The lexicons (well done, bravo, beautiful, wonderful, good, mashallah) that are the subject of the study were evaluated in terms of politeness strategy and enantiosemy opposition, by witnessing from the corpus composed of works of the republican period (novel, story, essay, etc.).

i. Aferin

It is seen that the word "well done" is a courtesy expression that can be used by the elders to express their appreciation for the younger ones in terms of age or status.

"Hayrullah Beye elimle süt sağdım, kahvaltı hazırladım. Elimde tepsi, sakın çehremde hemen hemen neşeli bir tebessümle odasına girdiğim zaman doktor, pek memnun oldu: - Aferin Feride! Çok memnun oldum." (RNG-ÇK)

It also expresses dislike with the semes of anger or reproach.

"Müjgân, sofrada bir işle meşguldü. Feride, dargın bir sesle:

- Aferin sana Müjgân, dedi. Yola çıkacağım gün niye beni böyle geç bıraktınız? Müjgân, her günkü soğukkanlılığıyla cevap verdi: Birkaç defa odana geldim, o kadar yorgun uyuyordun ki, kıyamadım." (RNG-ÇK)

ii. Bravo

The lexeme is used as an expression of appreciation / praise in the relationship between friend, family (child-father) and actor - audience.

"- Klima da koyuyorum ulan, dedi..."

- Bravo babaaa!..." (Mİ-DHGB)

There is also the seme of dislike as an enantiosemy of the lexeme

"Hiddetten kaşını, gözünü oynatarak: - Bravo hanım kızım, dedi. Hiç yakıştıramadım, maşallah sizin gibi erişmiş, yetişmiş koskoca bir hanıma..." (RNG-ÇK)

iii. Güzel

There is the usage of the lexeme which expresses the lexeme of appreciation / praise as collocations with *ne* lexeme.

"Şimdilerde evindeki eski bir kilimi, bir tütün kesesiyle bir oya parçasını çıkarıp konuklarına gösterenler, 'Aman ne güzel!' çığırlanıyla karşılaşıyorlar." (EC-GDA)

There is a lexeme of dislike with the mere use of lexemes and collocations with *ne* lexeme.

"- Amma güzel ninni... değil mi?"

- Ha ha! Güzel! Amma ne güzel!! Ondan daha güzel ne ninniler var bende..." (OCK-Ç)

iv. Harika

The lexeme has usage as the seme of appreciation.

"Nekrassov. Arkadaşı Grigoroviç ile birlikteydi. İkisi de coşku içindeydiler. 'İnsancıklar'ı okuyorlardı. Hizmetçi, çayları önümüze bıraktığı sıra, Nekrassov, elindeki yazı tomarını kapadı, ayağa fırladı:

-Harika! dedi. Vuruldu! Bu kadar olur..." (NC-R)

The lexeme has seme of dislike.

Aydın: **Harika!** Sevgilimle kız kardeşim benim yüzümden birbirlerinin gözünü oyacaklar.” (AA-TO)

v. İyi

The lexeme has usage as the seme of apraciation.

“Uluğuş geldiğinde Dürü'yle Zakey oturuyordu. Zakey'in anası yok evde. **İyi!** dedi içinden. ‘Aman iyi! Bakan kızlar, vakit dar! Bunu Dürü'ye diyecektim ama, yalnız yapamaz! Salmaz anası! Şimdi ikinize diyorum. Eğin kulaklarınızı. Hemencecik yapacaksınız dediğimi...’” (FB-T)

The lexeme has seme of dislike.

“‘Kabak gene benim başma patlayacak!’ dedi Şakir Hafız. ‘Koy bakalım önüne tekneyi! Koy bakalım üstüne su tasını! Al bakalım taşları! Oku bakalım tespahi, çakıyı! Ara bakalım kızı! Bul bakalım kızı!... **İyi!** Siz yitiriri; biz bulalım!...’”

‘Bir bulunsa, adak üleştireceğim!’ dedi Velikul.” (FB-T)

vi. Maşallah

Lexeme can be used for both like / praise and dislike. The use of the lexeme as a seme of taste can be witnessed as follows.

“**Maşallah, maşallah!** Meraklısın. Belli bir şey.” (KT-Gİ)

The lexeme has seme of dislike.

“‘Amma da sözü uzatıyorsun ha, ne oldu onlara?’”

‘Bir tekne geldi, önce o topallar, sonra da, sonra da adaya kim gelmişse...’

‘Sonra, hiç uzatmadın **maşallah!**’

‘Bindiler o tekneye, arkalarına bakmadan, kıçlarını adaya döndüler gittiler.’” (YK-KSİ).